

Patologiile puterii

Colecție coordonată de
Magdalena Mărculescu

FilosoFii
A G O R A

THEODOR PALEOLOGU

PATOLOGIILE PUTERII

Gândurile unui convalescent

Traducere din limba franceză de Irinel Antoniu

TREI

FilosoFii
A G O R A

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
PALEOLOGU, THEODOR

Patologiile puterii : gândurile unui convalescent / Theodor Paleologu ; trad. din lb. franceză de Irinel Antoniu. - București : Editura Trei, 2025

ISBN 978-606-40-2658-3

I. Antoniu, Irinel (trad.)

159.9

Titlu original: Les pathologies du pouvoir. Pensées d'un convalescent
Autor: Theodor Paleologu

Copyright © 2024, Theodor Paleologu

Copyright © Editura Trei, 2025
pentru prezenta ediție

Prima ediție a apărut în 2024 în limba franceză la *Les éditions Ovidia*.

O.P. 16, Ghișeul 1, C.P. 0490, București
Tel.: +4 021 300 60 90 ;
Fax: +4 0372 25 20 20
e-mail: comenzi@edituratrei.ro
www.edituratrei.ro

ISBN 978-606-40-2658-3

EDITORI: Silviu Dragomir
Magdalena Mărculescu
Vasile Dem. Zamfirescu

DIRECTOR EDITORIAL NONFICTION: Victor Popescu

REDACTARE: Cezar Petrilă

DESIGN: Alexe Popescu

IMAGINE COPERTĂ: © Andrei Câmpan

DIRECTOR PRODUCȚIE: Cristian Claudiu Coban

DTP: Gabriela Anghel

CORECTURĂ: Rodica Crețu

Cuprins

Lucrul cel mai bine distribuit din lume	7
Curajul adevărului	96
Teatrul și spectacolul puterii	97
Cinematografia și imaginarul puterii	127
Romanul și explorarea puterii	146
Demistificarea puterii în filosofia modernă	160
Despre buna folosire a puterii în filosofia antică	170
<i>Mulțumiri</i>	189

Lucrul cel mai bine distribuit din lume

Pe 15 iulie 1973, când m-am născut la ora 10 a unei dimineți toride, harta cerului politic prezenta următoarea configurație: în Extremul Orient, astrul necruțător al președintelui Mao atinsese, după nenumărate masacre, punctul culminant al traiectoriei sale genocidare și se bucura, la 80 de ani, de un prestigiu imens în întreaga lume, fiindcă ținea piept Rusiei sovietice, avea emuli peste tot, inclusiv printre cei mai sofisticăți intelectuali occidentali, și obținuse acea formă supremă de seninătate a minții în care nu mai avea dușmani, după ce-i eliminase pe toți; mai la vest, Leonid Brejnev, cu treisprezece ani mai tânăr decât el, etala la 67 de ani farmecul unei personalități cu o înfățișare jovială, pentru a ascunde crimele mult mai modeste ale unei tiranii decrepite în interior și totuși redutabile în exterior, de vreme ce imperiul său ajunsese la întinderea maximă; la fel ca Mao, dar la celălalt capăt al continentului eurasiatic, Francisco Franco arăta la 81 de ani că un dictator inteligent are toate șansele să moară în patul lui după ce-și exercitase puterea decenii întregi, cu deosebirea că, într-o țară creștină, o baie de sânge inițială este suficientă și nu mai trebuie repetată la fiecare

zece ani în funcție de ciclurile dialectice ale contradicțiilor din rândul poporului; în Franța și în Germania încă străluceau, pentru puțin timp, astrele benefice ale lui Georges Pompidou și Willy Brandt, fiecare fiind deja atins de un rău care avea să-l scoată din scenă — unul, de un cancer ascuns cu grijă opiniei publice, celălalt, de rețeaua de spionaj țesută în jurul lui; de cealaltă parte a Atlanticului, un alt mare om politic, Richard Nixon, tocmai obținuse în 1972 o victorie electorală fără precedent, pe care încă o savura în vara lui 1973, înainte de a gusta curând cupa amară a umilinței pe care și-o pregătise singur din exces de precauție și din grija exagerată de a nu lăsa nimic la voia întâmplării; în sfârșit, la București, locul nașterii mele, Nicolae Ceaușescu, mezinul acestui areopag, încă făcea, la cei 55 de ani ai săi, figură de prost inofensiv al satului, deși vizita sa din 1971 în China inițiasse deja virajul ideologic care avea să devină pentru noi un coșmar — un coșmar ridicol, desigur, dar care arăta că ridicolul nu exclude odiosul.

De altfel, circula pe acest subiect un banc, pe care aveam să-l aud mult mai târziu, conform căruia fusese puternic impresionat de mulțimile nenumărate de chinezi îmbrăcați identic, ținând în mână *Cărticica roșie* și scandând numele său și pe cel al ilustrei sale gazde. În timpul convorbirii cu președintele Mao, se spunea, îi mărturisise acestuia admirația sa nemărginită pentru modelul chinez și gândirea Marelui Cărmaci, dar îndrăznise să pună o întrebare: „Tovarășe președinte, iertați-mi curiozitatea, dar, cu toate binefacerile comunismului, mai aveți elemente reacționare, oameni care se opun progresului social și fericirii poporului?” La care, de loc surprins, președintele Mao a răspuns cu un calm suveran: „Da, bineînțeles, dar e ceva absolut negliabil, cam 20 de milioane de asemenea neghiobi“. Brusc reconfortat, Ceaușescu a exclamat entuziast: „Ca la noi! Ca la noi!“

Născut cu un asemenea horoscop politic, sub soarele în plină ascensiune al lui Ceaușescu și care prezenta un aspect atât de pozitiv, cu mijlocul cerului întruchipat de președintele Mao, cum să nu fi fost interesat de foarte timpuriu de patologia puterii? Aceasta a fost una dintre problemele esențiale ale existenței mele. Nicolae Ceaușescu a fost primul meu profesor în materie. Or, cei mai buni învățători sunt cei care dau dovadă de umor. Umorul lui Ceaușescu era, desigur, involuntar, însă pedagogia lui nu a fost mai puțin excelentă. La puțin timp după nașterea mea, în martie 1974, Marea Adunare Națională a instituit funcția de președinte al Republicii Socialiste România, iar strălucitul tovarăș Ceaușescu a fost ales în unanimitate pentru a îndeplini, cu personalitatea sa, acest rol prestigios. Presa română a publicat, fără să perceapă ironia, telegrama în care Salvador Dalí îl felicita pe Ceaușescu pentru că luase „sceptrul prezidențial“. Tatăl meu și prietenii lui râdeau întruna, din ce-mi amintesc, de acest episod „de un ridicol suveran“, după delicioasa formulă a lui Stendhal. Râsul constant al acestor elemente reacționare a continuat să-mi desăvârșească educația politică până la căderea dictatorului. Pe de o parte, aveam lecțiile publice despre patologia puterii ale unui adevărat maestru în materie, iar pe de alta, comentariile private ale acestor spectatori pentru care râsul era singurul refugiu veritabil. Asta explică distanța cu care am contemplat dintotdeauna fascinantul fenomen al patologiei puterii.

Ceaușescu era literalmente omniprezent. La radio, la televizor, în ziare, era, bineînțeles, în prim-plan. Fotografia lui era peste tot: în clădirile publice, în sălile de clasă, la mitinguri. Nu scăpai nicăieri de privirea binevoitoare a Tovarășului. În așa măsură încât devenea o adevărată psihoză. Potrivit unui banc celebru din epocă, nu mai îndrăzneai să defaci o conservă de frică să nu dai tot peste el. În acele vremuri de penurie, când nu existau saci menajeri, ne luam revanșa secretă

punând prima pagină a ziarelor pe fundul pubelei, pentru ca zeama gunoaielor să se scurgă pe mutra lui — jalnică răzbu-nare neputincioasă a unor indivizi care încercau să-și păstreze integritatea mintală în mijlocul unui regim al prostiei sistemice.

Prostia erijată în sistem are particularitatea că agenții, actorii și roțițele sale nu sunt neapărat proști. Ba chiar pot fi foarte inteligenți, însă trebuie să-și sacrifice constant inteligența pe altarul prostiei oficiale, dictate de ideologie și de propagandă. Carierele lor depind de asta. Cei care sunt cu adevărat proști au, din acest punct de vedere, un avantaj de ordin psihologic: n-au câtuși de puțin nevoie să se dedubleze în permanență.

Ceaușescu însuși era dintre aceștia din urmă? Da, în fond, dar avea un instinct, o intuiție și o șiretenie remarcabile. Deschiderea sa față de Nixon și de Gaulle, discursul împotriva invadării Cehoslovaciei, permanentul joc dublu diplomatic se înrudesc chiar cu niște mișcări de geniu. Politica este, poate, sigurul domeniu în care întâlnim acest paradox: indivizi de o inteligență mediocră, chiar inferioară mediei, pot, în circumstanțe deosebite, să dea dovadă de o inteligență politică uimitoare, ca și cum inteligența politică ar transcende persoana actorului respectiv. La asta se adaugă prejudecata foarte răspândită potrivit căreia succesul politic este neapărat un semn de inteligență: dacă un ins a ajuns și a reușit să se mențină la putere înseamnă că e numai decît foarte inteligent, iar în acest caz prostia lui aparentă este un semn suplimentar al unei inteligențe superioare care știe să-și ascundă jocul. Pură iluzie! În majoritatea cazurilor, aparența dă măsura realității profunde.

O altă problemă, și mai gravă, ține de nebunia lui Ceaușescu și, mai general, de nebunia grandorii și nebunia puterii. Era Ceaușescu nebun? Era paranoic? Nu sunt psihiatru și nu m-aș aventura să propun un diagnostic. Dar mă

îndoiesc. Nu cred nicidecum că tiranii declarați nebuni erau astfel cu adevărat, în sensul clinic al termenului. Desigur, la baza nebuniei stă lipsa simțului realității și găsim pierderea simțului realității în miezul patologiei puterii, dar nu e chiar același lucru, căci patologia puterii nu este niciodată un fenomen strict individual. Puterea implică întotdeauna o rețea de relații, un ecosistem mai mare sau mai mic. Or, persoana afectată de o patologie a puterii poate să fie perfect funcțională în interiorul acestui ecosistem și să-l stăpânească dând dovadă de raționalitate. Trebuie atunci să căutăm cheia patologiei puterii în mecanismele de exercitare a puterii. Prin urmare, abordez această temă imensă ca filosof și ca istoric. Și, de asemenea, trebuie să recunosc, în calitate de convalescent care se tratează.

Această mărturisire este importantă. Dacă ați ajuns până în acest punct cu citirea cărții, știți deja că, în ciuda „patologiei“ din titlu și a „logosului“ din numele autorului, nu este vorba de o lucrare științifică, ci de un eseu și, totodată, de o confesiune și vă puteți aștepta ca această confesiune să fie completă. Nu voi vorbi despre patologia puterii numai din exterior, ca și cum aș observa fenomenul la alții și nicidecum la mine. În calitate de fost ministru, deputat, ambasador și candidat la președinția României, cred că am multe de spus pe acest subiect. Or, când faci o confesiune, este esențial să fii cinstit și sincer. În anumite momente, pe mine însumi mă voi zugrăvi, ca să vorbesc ca Montaigne, numai că, bineînțeles, veți avea și mai multe motive să vă îndepărtați de un subiect atât de futil. Totuși, nefiind un mare animal politic și situându-mă deci în condiția umană comună, estimez că un număr destul de mare se va putea recunoaște în tabloul pe care-l înfățișez ochilor dumneavoastră. Asta pentru că, după părerea mea, lucrul cel mai bine distribuit din lume nu este, cum credea Descartes, bunul-simț, ci chiar patologia puterii. Amorul-propriu rezidă,

spunea La Rochefoucauld, în fiecare dintre noi, „el face oamenii idolatri față de ei înșiși și i-ar face tirani față de alții, dacă împrejurările le-ar da mijloacele trebuitoare“.¹

Facem o mare greșală când, gândindu-ne la patologia puterii, credem că este vorba numai de „acești nebuni care ne guvernează“, cum spune faimosul titlu al cărții lui Pascal de Sutter. Nu este vorba doar de cei care guvernează, iar aceștia sunt rareori nebuni în sensul clinic al termenului. Ar fi prea simplu și în același timp prea liniștitor. Astfel am scăpa prea ușor de datoria de a ne examina pe noi înșine. Este încă un renghiu pe care ni-l joacă măgulitorul cu o mie de fețe care este amorul-propriu, făcându-ne să credem că suntem scutiți de abilele lui manevre subterane. Poți fi afectat de forme subtile de patologie a puterii chiar și când nu ai putere efectivă asupra altcuiva și te crezi străin de orice pulsiune de putere. Există patologii ale puterii care se ascund în lipsa și renunțarea aparente la putere. Nimic nu poate fi mai frustrant decât sentimentul de neputință, cum ar fi, de exemplu, cel pe care-l aveam pe vremea lui Ceaușescu, când ne răzbunam în intimitatea locuințelor noastre prin tot felul de ultragii aduse fotografiilor sale: asta dă ușor milioane de nevroze. Consecințele se văd până-n ziua de azi în societatea românească.

Cele mai răspândite sunt, la drept vorbind, patologii ale micii puteri asupra altuia, ale puterii care este în fond insignifiantă: în ea se amestecă atunci ispita abuzului și resentimentul născut din frustrarea insignifianței. Lumea e plină de tirani infimi care au puterea de a pune o ștampilă, de a deschide o ușă, de a impune respectarea unui regulament, de a face să circule un document, de a transmite o cerere, de a oferi acces la un drept altminteri recunoscut. Oricât de enervanți

1 La Rochefoucauld, *Maximes supprimées*, 563, *Œuvres complètes*, Bibliothèque de la Pléiade, Paris, 1935. [*Maxime și reflecții*, traducere de Aurel Tita, Minerva, București, 1972, pp. 124–125 — n.t.]

ar fi, trebuie să ne ferim, în general, de tendința de a-i disprețui sau urî, căci ei oglindesc, de fapt, imaginea caricaturală a ceva ce zace în noi.

Orice om are un prag propriu, dincolo de care este susceptibil să capete anumite patologii ale puterii. Dați-i unei persoane o cheie, un ecuson, o ștampilă sau o uniformă și aveți deja un mic bolnav de putere, din fericire, cu o capacitate de a face rău destul de redusă. Mai există și cei care nu sunt bolnavi imaginari de putere, ci bolnavi de o putere imaginară: oameni care cred că au o mare influență asupra sorții lumii, adevărați mitomani ai puterii mai mult sau mai puțin amuzanți, deopotrivă captivanți și agasanți. Dați-i altuia o mașină barosană și mulți bani și deja și-o ia în cap și se uită de sus la ceilalți. Am întâlnit de-a lungul carierei mele diplomatice și politice primari, deputați, ambasadori care se credeau mari personalități având dreptul la toată considerația. Atașat cum sunt de tradiții și de uzanțe vechi, îmi place că s-a păstrat vechiul titlul de ambasador extraordinar și plenipotențiar, dar este un secret al lui Polichinelle că în zilele noastre ambasadorii nu mai sunt decât foarte ordinari și de-a dreptul impotenți. Or, se pare că unii dintre ei n-au aflat lucrul ăsta și, pe legea mea, *morbus diplomaticus* este dintre cele mai ridicole. În sfârșit, cineva poate să reziste cu sobrietate la diverse niveluri de putere, dar să cedeze la prestigiul unei puteri mai mari. Aș minți dacă aș pretinde că mi-am păstrat, ca ministru, același calm interior pe care-l aveam ca ambasador sau deputat. Și cine știe dacă insuccesul meu electoral din 2019 nu m-a salvat de prezidențialită, o afecțiune specifică șefilor de stat republicani.

Mi s-ar putea replica, desigur, că simplul fapt de a fi acceptat nominalizarea drept candidat la președinție este semn de prezidențialită. Este incontestabil că, în grupul restrâns al prezidențiabililor, nivelul de narcisism este cu mult peste

medie. Am promis să fiu sincer și voi încerca să analizez geneza unei asemenea ambiții. Cum se face că un om crescut sub dictatura lui Ceaușescu a nutrit de foarte devreme visuri de mărire? Fiu al unui fost deținut politic, provenit dintr-o familie și dintr-un mediu suspecte în ochii regimului, având oroare de tiranie, orice carieră politică mi-ar fi fost interzisă cel puțin pe durata regimului comunist, care părea solid implantat și al cărui sfârșit abrupt nu putea fi prevăzut. Or, cum spunea de Gaulle, „gloria li se dă numai aceluia care au visat-o dintotdeauna”.² Ce a putut așadar să alimenteze un asemenea vis într-un context care nu oferea nicio perspectivă de împlinire a lui?

Ei bine, poate tocmai acest paradox. Eram conștient că suntem supravegheați. Telefonul ne era ascultat, până și cele mai mărunte gesturi ale tatălui meu și ale prietenilor lui erau meticolos notate de Securitate, el însuși nu-și ascundea opiniile și își povestea fără reținere experiențele carcerale. Asta îți dă de la bun început un anumit sentiment al propriei importanțe. Având, pe deasupra, o bibliotecă bună acasă, am găsit repede referințe pentru a-l hrăni. Am descoperit, de exemplu, o antologie grupând în două volume selecții din *Istoria Franței* și *Istoria Revoluției franceze* de Jules Michelet. Eram fascinat de figura lui Robespierre, care-mi inspira în același timp admirație și oroare, fiindcă era într-un fel, credeam eu, la originea răului de care sufeream noi. Întruchipa în ochii mei fanatismul ideologic, fantasma ucigătoare a purității, logica implacabilă a terorii. Am simțit simpatie pentru Charlotte Corday, ca pentru orice tiranicid. Era o mare cititoare a lui Plutarh, „hrana sufletelor puternice”, după spusele lui Michelet, și în această optică am abordat lectura *Vieților*

2 *Vers l'armée de métier*, Le Livre de poche, Paris, 1944, p. 205.

paralele, care a devenit repede, și a rămas până-n ziua de azi, una dintre cărțile mele de căpătâi.

Deși am scris recent o carte despre eroii greci ai lui Plutarh³, pe atunci eram interesat mai mult de actorii războaielor civile romane, treisprezece cu totul, ceea ce reprezintă exact un sfert din *Viețile paralele* și deci jumătate din biografiile romane. Toată simpatia mea se îndrepta, bineînțeles, spre învinși, spre partizanii libertății republicane, acei „oameni onorabili“ denunțați vindictei populare de către Marc Antoniu în formidabilul discurs pe care Shakespeare i-l atribuie în Iulius Caesar⁴: Brutus și Cassius, cu Cicero și Cato în arierplan. Dar nu simțeam mai puțină admirație pentru măreția lui Cezar ori mai puțină fascinație pentru manierele brutale și eficiente ale lui Sylla, Marc Antoniu și Octavian.

Să facem, în această privință, un scurt ocol prin Montaigne, unul dintre cei mai fini exegeți ai lui Plutarh și a cărui operă constituie un antidot dintre cele mai eficace împotriva patologiei puterii. Pentru masacratorii care sunt Sylla, Octavian și Marc Antoniu, iată o frază formidabilă din eseul „Despre folos și despre cinste“: „Binele obștesc ne cere să trădăm, să mințim și să masacrăm“.⁵ Trist bine obștesc! Așadar aviz amatorilor: iată unde te duce ambiția pe care o îmbraci în devotament față de binele public. Cât despre Cezar, el a fost, bineînțeles, un geniu fără pereche, dar, într-o frază în care-i laudă calitățile eminente de scriitor, măreția, puritatea și eleganța stilului literar, Montaigne îi trage o scatoalcă evocând

3 Theodor Paleologu, *Leadership à la grecque. De la Plutarh citire*, Casa Paleologu, București, 2023 (N.t.).

4 William Shakespeare, *Iulius Caesar*, traducere de Lucia Verona și Horia Gârbea, în *Opere X*, Tracus Arte, București, 2015, p. 181 (N.t.).

5 Michel de Montaigne, *Eseuri III*, traducere și note de Vlad Russo, Humanitas, București, 2023, p. 8 (N.t.).

„gunoiul pestilențial al ambiției“.⁶ Iar Shakespeare repetă asta în discursul atribuit lui Brutus: *As he was ambitious, I slew him* [„Era prea ambițios și de-asta l-am ucis“].⁷ În sfârșit, lui Cato cel Tânăr, dușmanul implacabil al ambiției cezariene, i se decernează titlul de „pildă aleasă de natură spre a ne arăta până unde se pot ridica virtutea și tăria omenească“⁸, o virtute imună tocmai la ambiție și la patologiile puterii, dedicată binelui obștesc fără a avea nevoie să recurgă la minciuni, trădări și masacre.

Alături de Plutarh, Montaigne se revoltă împotriva celor care găsesc motive josnice sinuciderii lui Cato, adică frica în fața lui Cezar și, mai rău, ambiția și dorința de glorie. Chiar cred că s-ar fi revoltat și împotriva sugestiei făcute de psihanalistul meu, și anume că, în fond, Cato cel Tânăr era un nevrotizat mânat de o pulsione de moarte. N-aș îndrăzni să-l contrazic pe domnul Z, despre care voi vorbi mai târziu, dar mi se pare că există o diferență uriașă între Cato, care îi dă cu tifla unui dictator, și Robespierre, care antrenează o țară întregă în pulsionea lui ucigașă. Desigur, Maximilien & Co. invocau mereu exemplul lui Cato și Brutus, dar el întruchi-pează contrariul lucrului pentru care a murit Cato. Virtutea prin teroare este un nonsens, o fantasmă rezultată din patologia puterii.

Înfricoșător deopotrivă prin retorica lui sublimă și prin radicalismul intelectual, discursul lui Robespierre „Despre principiile de morală publică“ din 5 februarie 1794 este unul dintre documentele cele mai lămuritoare despre patologia

6 „Des livres“, *Essais II*. [„Despre cărți“, în Michel de Montaigne, *Eseuri II*, traducere și note de Vlad Russo, 2022, p. 108 — n.t.]

7 *Julius Caesar*, 3.2.25. [*Julius Caesar*, ed. rom., p. 177 — n.t.]

8 „*Du jeune Caton*“, *Essais I*. [„Despre Cato cel Tânăr“, în Michel de Montaigne, *Eseuri I*, traducere, cronologie și note de Vlad Russo, prefață de Michel Onfray, 2020, p. 254 — n.t.].

puterii. Sprijinindu-se pe teza dezvoltată de Montesquieu în *Despre spiritul legilor*, potrivit căreia principiul animator al republicilor este virtutea, iar cel al despotismului este teroarea, și excluzând onoarea ca principiu animator al monarhiilor, Robespierre ajunge să formuleze faimoasa frază, uluitoare prin absurditatea ei: „Guvernul revoluționar este despotismul libertății împotriva tiraniei“, de vreme ce teroarea nu este, într-o asemenea împrejurare, decât „emanația virtuții“. Adept al moderației și al unei monarhii liberale, Montesquieu ar fi fost primul care să se mire de o asemenea folosire a învățăturilor sale. Citind antologia sus-menționată din scrierile lui Michelet, dădusem peste o observație care mă frapase foarte mult: Robespierre, spunea el, pare să se fi inspirat mai cu seamă „dintr-o cărțuție mică ce-o știa pe de rost, paradoxalul *Dialog dintre Sylla și Eucrate*. Îi plăcea să citeze aceste supărătoare cuvinte (pe care atât de mult le-ar fi regretat Montesquieu dacă ar fi ghicit întrebuintarea ce li se dădea): «Posteritatea va socoti, poate, că nu s-a vărsat destul sânge și că nu toți dușmanii libertății au fost proscrși».⁹

Desigur, și Robespierre, și Sylla au dirijat organizarea sistematică a terorii, însă remarcă lui Michelet are de ce să ne surprindă la prima vedere, pentru că primul a făcut asta în numele poporului, virtuos prin definiție, în timp ce dictatorul roman a făcut-o, dimpotrivă, pentru a instaura dominația oligarhiei senatoriale pe baze pe care le credea solide. În plus, teroarea instituită de primul a luat sfârșit prin propria execuție, în timp ce al doilea i-a pus singur capăt și a putut muri liniștit în patul lui. Asta pentru că, în fond, Robespierre are o pulsione de moarte, exprimată prin veșnicele lui trimiteri incantatorii la jertfa de sine, tipice unei personalități deopotrivă

9 *Histoire de la Révolution française*, vol. 5, cap. 4. [Jules Michelet, *Istoria Franței. Istoria Revoluției*, vol. II, Minerva, București, 1973, p. 249 — n.t.]

melancolice și obsesionale care crede că exercită puterea din pură datorie.

Cazul lui Sylla este diferit, deoarece el afișase întotdeauna, spre deosebire de Incoruptibil, imaginea unei persoane veșele, joviale, afabile, amatoare de plăceri și glume. Cu atât mai șocantă a fost transformarea lui în călău impasibil și metodic. Plutarh notează în această privință: „De aceea, pe bună dreptate, a făcut să se spună că marile puteri de care dispun unii oameni nu le lasă caracterele așa cum sunt la început, ci le fac periculoase, vanitose și inumane. Această schimbare, fie că este o modificare și o schimbare a firii, datorită norocului, fie că, mai degrabă, este o dezvăluire în timpul puterii a răutății ascunse, poate fi subiectul unei alte lucrări”.¹⁰ Eu încerc să scriu tocmai această lucrare pe care Plutarh n-a mai întocmit-o. Aceasta este întrebarea fundamentală: puterea transformă sau revelează caracterul?

Bias din Priene, unul dintre cei șapte înțelepți ai Greciei antice, era categoric: „Puterea îl revelează pe om”. Iar Abraham Lincoln n-a făcut decât să reformuleze această veche maximă: *If you want to know a man's character, give him power* [„Dacă vrei să cunoști caracterul unui om, dă-i putere“]. Potrivit acestei școli de gândire, din care fac și eu parte, puterea este o oglindă care mărește, ea revelează aspecte ascunse ale personalității noastre, chiar ale inconștientului nostru. Dacă ne face să ne schimbăm în ochii observatorului exterior, e pentru că găsește sprijin înlăuntrul nostru, iar ceea ce capătă aspectul unei metamorfoze nu este, de fapt, decât o dezvăluire și o amplificare a unei părți până atunci refulate de educație sau ținute în frâu de circumstanțe. Patologia puterii operează, ca să spun așa, cu materialul clientului.

¹⁰ Sylla, XXX. [Plutarh, *Vieți paralele III*, traducere și note de N.I. Barbu, Editura Științifică, București, 1966, p. 325 — *n.t.*]

Să vedem atunci mai îndeaproape care poate fi materialul clientului. Să ne întrebăm ce căutăm în exercitarea puterii, care este dorința profundă care ne animă să o dorim. Teoria freudiană a celor trei structuri de bază ale personalității — nevrotică, psihotică și perversă — mi se pare deosebit de lămuritoare în această privință, deoarece se întemeiază tocmai pe problema dorinței și a interacțiunii sale cu principiul realității. Istericul și obsesionalul constituie cele două tipuri ale structurii nevrotice, adică a ceea ce numim în mod obișnuit normalitate. Istericul caută în putere iubirea celorlalți, aplauzele și recunoașterea publicului, puterea fiind pentru el scena pe care se poate produce. Obsesionalul caută în ea îndeplinirea datoriei sale, certitudinea care-l poate scoate din îndoieli și frământări. Perversul narcisic nu caută în putere decât puterea, dominația pură asupra celorlalți, plăcerea de a-i manipula, umili și strivi.¹¹ Cât despre psihotici, ne putem întreba dacă lipsa simțului realității le permite să accedă la putere și să o păstreze. Este evident că o decompensare psihotică elimină acest punct de vedere. În schimb, există numeroase exemple de personalități psihotice — paranoice sau melancolice — care au exercitat cu succes puterea câtă vreme au reușit să-și țină în frâu tendințele psihotice. În limbajul comun se vorbește despre paranoia sau melancolie la unii deținători ai puterii. Și nu e greșit. Paranoicul consideră că puterea îi revine cumva de drept, deoarece crede că are întotdeauna dreptate, iar calitățile sale excepționale îl predestinează la asta, orice împotrivire fiind efectul ostilității celorlalți. Melancolicul trăiește puterea ca pe o suferință impusă de fatalitate sau ca pe un remediu disperat la tristețea sa cronică.

11 În acest sens, vezi *Les Perversions narcissiques* de Paul-Claude Racamier, care a creat noțiunea. [Trad. rom.: *Perversiunea narcisică*, traducere de Ioana Medeș, Philobia, București, 2024 — n.t.]

Patologia puterii specifică istericului va fi deci legată de nevoia lui de popularitate, de dorința de a seduce, de a atrage atenția, de a transgresa limitele. Patologia puterii specifică obsesionalului va fi legată de nevoia lui de a avea dreptate, de a pune lucrurile în ordine, de a servi o cauză sau o ideologie. Patologia puterii specifică perversului narcisic se desfășoară în două faze: mai întâi, seducerea celuilalt, apoi manipularea și strivirea lui. Acest mod de funcționare este foarte periculos pentru celălalt, pe când istericul și obsesionalul pot în multe cazuri să nu-și facă rău decât lor înșiși. Asta i se întâmplă mai ales melancolicului, pentru care puterea capătă aspectul unei jertfe de sine, al unei răstigniri de zi cu zi. Cât despre paranoia, ea este considerată în mod obișnuit arhetipul patologiei puterii: nebunie a grandorii, manie a persecuției, neîncredere extremă, interpretare maniacă a realității. Bineînțeles, aceasta este doar o schematizare, incompletă pe deasupra, pentru că aceste tipuri psihologice nu se întâlnesc niciodată în stare pură. Ea ne permite totuși să concepem diversitatea dorințelor și motivațiilor care ne împing spre putere și să înțelegem varietatea patologiilor aferente, care pot merge de la cele mai benigne la cele mai nocive.

Printre eroii lui Plutarh, un exemplu excelent de personalitate isterică este, după părerea mea, Alcibiade, căruia Platon îi schițează un portret foarte simpatic în dialogul care-i poartă numele, în *Protagoras* și mai ales în *Banchetul*. Acolo vedem un tânăr exuberant care vrea cu orice preț să se facă iubit atât de Socrate, cât și de poporul atenian. El seduce prin virtuozitatea, entuziasmul, vioiciunea și farmecul său irezistibil. Socrate însuși avea o slăbiciune pentru el, încercând totodată să-l salveze de demonul său lăuntric prin îndemnul de a se îngriji, înainte de orice, de sufletul său și a-și face ordine în el. Alcibiade era favoritul tinerilor înainte să devină idolul